

МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ МАРІЇ МОНТЕССОРІ

Перспективи подальших досліджень. Важливим завданням, яке стоїть перед дослідниками сім'ї є вивчення внутрішніх ресурсів, вплив економічної та соціально-політичної ситуації в Україні, історія розвитку сімейних традицій, ментальної спадщини при аналізі та трактуванні особливостей розвитку сімейної традиції на Україні. Виникає потреба в розробці термінових заходів по наданню допомоги сім'ї в усіх її напрямках, опираючись на історію розвитку інституту сім'ї.

1. Большой толковый психологический словарь Т. 2 (П-Я); Пер с англ. / Ребер Артур. – ООО “Издательство АСТ”; “Издательство ВЕЧЕ”, 2001. – 560 с.

2. Браун-Галковська М. Щаслива сім'я // Вісник Інституту родини і подружнього життя Українського Католицького Університету №5: Сімейні взаємини. Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2006. – С. 25 – 37.

3. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – К. : Либідь, 1997. – 367 с.

4. Іван Павло II. Лист до сімей // Вибрані документи католицької церкви про шлюб та сім'ю від Лева XIII до Івана Павла II. Том 1. – Львів: Видавництво ЛБА, 2002. – С. 113 – 193.

5. Ноур А.М. Стаття // Особливості становлення та розвитку молодих сімей в Україні // Український соціум. – 2003. – №1 (2). – С. 61 – 71.

6. Стельмахович М.Г. Українська народна педагогіка. – К.: ІЗМН, 1997 – 232 с.

7. Wojciech J. Burszta. Antropologia kultury. – Poznań: Zysk i S-ka Wydawnictwo, 1998.

Стаття надійшла до редакції 17.03.2010

УДК 372.3.034(450)“20”

**Оксана Сторонська, аспірант кафедри романської філології та компаративістики
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка**

МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ МАРІЇ МОНТЕССОРІ

У статті проаналізовано погляди Марії Монтессорі на проблему формування моральності особистості протягом дошкільного віку, зокрема розкрито ідеї педагога щодо особливостей засвоєння дошкільниками знань про моральні принципи та норми поведінки, розвитку їхніх моральних якостей і почуттів. Також репрезентовано погляди педагога щодо методів морального виховання дошкільнят.

Ключові слова: Марія Монтессорі, діти дошкільного віку, моральне виховання.

В статті проаналізовані взгляды Марии Монтессори на проблему формирования нравственности личности в течение дошкольного возраста, в частности раскрыты идеи педагога относительно особенностей усвоения дошкольниками знаний о моральных принципах и нормах поведения, развития их моральных качеств и чувств. Также представлены взгляды педагога относительно методов морального воспитания дошкольников.

Ключевые слова: Мария Монтессори, дети дошкольного возраста, моральное воспитание.

In the article Maria Montessori's views on the problem of moral personality formation at the preschool age have been analyzed. The prominent Italian educator's ideas concerning mastering the knowledge about moral principles and behavioral norms by children and their moral qualities and feelings development have been described. The methods of moral education of preschool children according to Maria Montessori's system have been characterized.

Key words: Maria Montessori, children of preschool age, moral education.

Постановка проблеми. В умовах духовного та культурного відродження українського суспільства, його розбудови на гуманістичних і демократичних засадах завданням першочергової ваги постає моральне виховання особистості. Особливе значення при цьому відводиться формуванню моральності протягом дошкільного дитинства, адже цей період життя людини має надзвичайну цінність для формування моральних засад її особистості. Вітчизняні вчені доводять, що протягом дошкільного віку дитина

засвоює чималий обсяг знань про зміст і значення моральних норм, активно розвивається її емоційна сфера, формуються моральні почуття й певні навички моральної поведінки (Л. Артемова, Р. Буре, О. Запорожець, Т. Поніманська, Р. Жуковська, Л. Князева, Т. Маркова, А. Виноградова, В. Нечасва, Л. Островська та інші). Однак, сучасні наукові дослідження констатують значне акцентування уваги на фізичному та інтелектуальному розвитку й вихованню дітей дошкільного віку та водночас

МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ МАРІЇ МОНТЕССОРІ

засвідчують недостатню увагу до їхнього морального виховання. У зв'язку з цим сучасна освітня парадигма інтенсифікує пошуки та активне творче використання гуманістичних виховних систем, які б забезпечували гармонійне становлення цілісної особистості й сприяли як розвитку фізичних та інтелектуальних здібностей кожної дитини, так і формуванню її морального досвіду.

Особливе місце серед таких педагогічних систем займає освітня технологія всесвітньо відомого італійського педагога Марії Монтессорі. Розроблена педагогом концепція виховання вирізняється духом гуманізму, поглядом на кожну дитину як на унікальну особистість, безмежно вірою в її невичерпні потенційні можливості, сприяє гармонійному, повноцінному та всебічному розвитку людської особистості й її моральної свідомості та активності зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Протягом багатьох років педагогіка Марії Монтессорі привертає увагу дослідників. Окремі аспекти освітньої концепції видатного італійського педагога знаходять своє відображення в працях і публікаціях значної кількості науковців, зокрема специфіку індивідуального та вільного виховання особистості в педагогічній системі Марії Монтессорі висвітлено в працях А. Джурінського, Є. Іванова, І. Дичківської та ін.; особливості процесів саморозвитку та самовиховання дітей за методом М. Монтессорі розкрито в роботах З. Борисової, В. Кузьменко та ін.; теорію і практику космічного виховання в педагогічній системі Марії Монтессорі проаналізовано та науково обґрунтовано в наукових публікаціях К. Сумнітельного; проблема формування соціального досвіду молодших школярів у педагогіці Марії Монтессорі знайшла висвітлення в працях Т. Громакової.

Проте, роботи, присвячені вивченню педагогічної теорії і практики Марії Монтессорі, ще не повною мірою висвітлюють її погляди на актуальні проблеми навчання і виховання. Зокрема не знайшли вичерпного висвітлення ідеї педагога щодо засвоєння дітьми дошкільного віку знань про моральні цінності та норми, розвитку їх моральних якостей та почуттів, формування певних навичок моральної поведінки тощо.

Мета статті полягає в аналізі праць та досвіду педагогічної діяльності Марії Монтессорі щодо проблеми формування моральності особистості протягом дошкільного дитинства.

Виклад основного матеріалу. Однією з центральних проблем гуманістичної педагогіки Марії Монтессорі є формування моральної

особистості людини, адже метою всього свого життя педагог вважала виховання вільної, незалежної особистості, яка здатна самостійно обирати свій життєвий шлях і нести відповідальність за результати своєї діяльності як перед суспільством, так і перед власною совістю. Формування моральності особистості, як зазначала педагог, нерозривно пов'язане з набуттям нею соціального досвіду, адже моральний розвиток і виховання реалізується в процесі соціалізації людини, а моральні норми є потужними регуляторами соціальних відносин. Тому становлення моральної особистості неможливе, якщо в суспільстві, в якому вона формується, панують аморальні норми. У зв'язку з цим Марія Монтессорі наголошувала на необхідності морального оздоровлення суспільства, його розбудови на гуманістичних засадах, утвердження моральних норм, в основі яких лежать такі цінності як гуманність, милосердя, доброзичливість, працелюбство, правдивість, справедливість, рівноправність, солідарність тощо [4, 134].

Вищесказане дає підстави стверджувати, що педагогіка Марія Монтессорі орієнтується на цінності, які можуть бути прийняті не лише представниками окремих релігій чи світоглядів, а й кожною людиною зокрема, що, своєю чергою, протягом років створює сприятливі умови для прийняття її педагогіки в різних культурних, суспільних і світоглядних контекстах і забезпечує її ефективне функціонування в освітніх системах багатьох країн світу.

Усвідомлюючи взаємозв'язок соціального та морального розвитку й виховання особистості, педагог зазначала, що засвоєння дитиною знань про особливості соціального буття і моральні норми та цінності розпочинається в період дошкільного дитинства. Охарактеризований Марією Монтессорі етап соціалізації і розвитку моральності дитини дошкільного віку в сучасних наукових дослідженнях визначається як період "енкультурації", суть якого полягає в підсвідомому та свідомому оволодінні дитиною в процесі її розвитку особливостями культури, цінностями, нормами суспільства тощо [3, 59]. Відомий італійський педагог була переконана в тому, що діти дошкільного віку за участю властивого їм "абсорбуючого розуму" на підсвідомому рівні засвоюють чималий обсяг знань про довколишню дійсність, у тому числі й про певні соціокультурні явища [4, 141]. З розвитком свідомості дитини, на думку педагога, відбувається поступова трансформація "абсорбуючого розуму", завдяки чому

МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ МАРІЇ МОНТЕССОРІ

здійснюється перехід до свідомого сприймання й осмислення норм, цінностей, культури і т.д. Сформовані в цей час уявлення і набуті знання про певні культурні стандарти, морально-етичні цінності, норми та ідеали є першоосновою для розвитку моральних мотивів і формування навичок моральної поведінки.

Варто відмітити, що винятково важливу роль у процесі формування моральності дитини Марія Монтессорі відводила сім'ї. Від того, чи панує в сім'ї та оточенні дитини моральна атмосфера, залежить і засвоєння нею знань та формування уявлень про моральні цінності та норми моральної поведінки, оскільки саме в сім'ї відбувається первинне ознайомлення з моральними нормами та принципами, формуються перші уявлення дитини про те, що добре, а що погано, що дозволено, а чого слід уникати, що справедливо, а що ні тощо. У зв'язку з цим Марія Монтессорі наголошувала на надзвичайній важливості безпосередніх контактів батьків та інших близьких людей з дитиною, що є істотним чинником розвитку її моральної та емоційної сфер [5, 34]. Батьки повинні брати активну участь у спільних з дитиною видах діяльності, більше того, вони не повинні ізолювати її від своїх повсякденних справ, адже саме завдяки безпосередній участі дитини в справах батьків вона має змогу пізнавати моделі моральної поведінки та соціальної взаємодії.

У процесі морального розвитку та виховання дитини-дошкільника педагог вважала недостатньо ефективним та недоцільним використання таких методів виховання як змушення наслідувати конкретні приклади поведінки чи безкінечні повчання про те, як слід поводитись і яких норм дотримуватися [5, 42]. Вирішальна виховна допомога з боку дорослих, на думку педагога, полягає в створенні середовища, яке б стимулювало розвиток моральних і соціальних почуттів дошкільнят і оволодіння ними навичками моральної поведінки та забезпечувало можливості для вільної праці, оскільки особистість дитини, в тому числі і її моральні якості, формується лише в процесі її активної діяльності. До завдань дорослих педагог відносила також за необхідності роз'яснення моральних норм, цінностей, правил поведінки, демонстрування результатів їхнього ігнорування, заохочення дитини до моральної поведінки, зокрема власним прикладом. Діяльність батьків та педагогів повинна бути спрямована на допомогу дитині як під час засвоєння знань про моральні норми та цінності, так і формування позитивного ставлення дитини до тих чи інших

моральних принципів і норм як запоруки їх подальшого вільного та свідомого дотримання нею й послуговування ними в її повсякденному житті.

Значному розширенню знань і уявлень про норми моральної поведінки та особливості взаємодії з соціумом, за переконаннями Марії Монтессорі, сприяють безпосередні контакти дітей у дошкільних закладах. Особливо ефективним є при цьому, на думку педагога, комплектування гетерогенних за віковою ознакою груп. Такі групи забезпечують дітям широкі можливості як для їхнього інтелектуального розвитку, так і для становлення моральної свідомості та оволодіння навичками моральної поведінки [2, 184]. На думку педагога, виховання дитини в різновіковій групі забезпечує урізноманітнення постійної соціальної позиції дошкільника (від молодшого до старшого серед дітей), що сприяє формуванню вмій і навичок спільної діяльності, ознайомленню з такими моральними категоріями як "доброта", "щирість", "турботливість", "правдивість", "чесність", "справедливість", "добррозичливість", "щедрість" та ін., розвитку соціальних та моральних почуттів дитини.

Виховання дітей у різновікових групах, на думку Марії Монтессорі, створює сприятливі умови для розвитку емпатії та емоційної синтонії [4, 157]. У процесі своїх спостережень над дітьми, педагог відмічала, що діти старшого дошкільного віку, зазвичай, проявляють розуміння до емоційного стану своїх молодших товаришів і здатні відгукуватися на нього. Піклуючись про молодших, допомагаючи їм, вони водночас почувуються потрібними та компетентними, що сприяє підвищенню самооцінки, а також формуванню почуття відповідальності й обов'язку. Молодші ж діти почувуються захищеними, розуміють, що в складних для них ситуаціях вони можуть звернутися по допомогу не лише до вихователя, а й до своїх старших товаришів, при цьому вони вчаться висловлювати прохання, тактовно переривати діяльність іншого та порушувати його приватність. Крім того, молодші діти мають змогу безпосередньо переймати знання і досвід старших дітей, приклад яких вони охоче наслідують та якими вони, як правило, захоплюються, оскільки старші діти є для них перспективою майбутнього (молодші в майбутньому теж стануть старшими). Завдяки цьому навчання та виховання здійснюється під впливом внутрішньої мотивації.

На відміну від гомогенної, гетерогенна за віковою ознакою група забезпечує, на думку

МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ МАРІЇ МОНТЕССОРІ

педагога, ширші можливості для практичної реалізації принципу індивідуалізації, при чому не лише з погляду на вікові особливості, а й на реальні та потенційні можливості розвитку кожної дитини [2, 185]. Марія Монтессорі неодноразово наголошувала на тому, що організація активної діяльності дітей повинна забезпечувати їм свободу дій, що надає можливість кожному з них працювати в індивідуальному, властивому лише йому темпі та у відповідності до своїх потреб і інтересів [1, 39]. Так, діти, які засвоїли певні знання і оволоділи відповідними вміннями та навичками, мають можливість для виконання нових і більш складних вправ і завдань. Інші діти, процеси розвитку, навчання та виховання яких здійснюються в дещо повільнішому темпі, за таких умов можуть довгий час зосередити свою увагу на виконанні якогось конкретного завдання, повертатись до нього та повторювати, поки не досягнуть бажаних результатів. При цьому вони не відчувають неповноцінності, порівнюючи себе з іншими дітьми, оскільки в різновіковій групі, як правило, перебувають і ще менш компетентні діти. Це, своєю чергою, запобігає формуванню почуття меншвартості, невпевненості в собі, зневіри у власні сили та відповідно послабленню мотивації до одержання нових знань і оволодіння новими вміннями та навичками.

Слід зазначити, що з метою уникнення безпосереднього порівняння досягнень дітей та конкуренції між ними, які, на думку Марії Монтессорі, створюють підґрунтя для формування, з одного боку, почуття заздрощів, пригнічення, невіри в себе, з іншого – зарозумілості й надмірної самовпевненості, у своїй педагогічній практиці вона відмовилася від традиційного оцінювання й будь-яких нагород чи покарань за досягнуті чи недосягнуті успіхи дітей. Спостерігаючи за дітьми, педагог відмічала, що найбільшою нагородою для дітей є радість та задоволення від самостійно виконаної роботи, якими вони прагнуть поділитися з товаришами, вихователями, батьками [4, 53].

Марія Монтессорі була переконана в тому, що перебування дітей у різновікових групах сприяє вихованню гуманного ставлення до дітей та дорослих, формуванню вміння узгоджувати свої дії з потребами та інтересами інших, поваги та довіри до оточуючих, а також для формування комплексу позитивних якостей особистості таких, як самостійність, сміливість, наполегливість, цілеспрямованість. Протягом дошкільного дитинства, як стверджувала педагог, формується і така моральна якість як слухняність, дисциплінованість [4, 163]. При цьому Марія

Монтессорі гостро критикує традиційне уявлення про слухняність дитини та спосіб її досягнення – зламати начебто існуюче свавілля дитини через зовнішній примус та таким чином зробити її послухною та поступливою відповідно до вимог дорослих. Так зване свавілля дитини, як зазначала педагог, пов'язане, насамперед, з недостатнім розвитком її волі, тому в своїх діях вона керується не волею, а природженими інстинктами. Необхідно наголосити на тому, що Марія Монтессорі трактує слухняність не як якість, сутність якої полягає в беззаперечному виконанні та дотриманні вимог дорослих. Така слухняність, на думку педагога, готує людину лише до поневолення і підкорення та є причиною падіння в безодню руйнації цілих націй [4, 164]. Слухняність дитини, як стверджувала відомий педагог, повинна ґрунтуватися на розвинутій волі та розумінні дитиною важливості й необхідності дотримання певних норм і правил поведінки. У ранньому віці, на думку педагога, дитина не здатна бути слухняною, що зумовлюється недостатнім рівнем розвитку її волі, а відтак і здатності до саморегуляції власних дій. Лише з розвитком здатності до наслідування поведінка дитини керується як власною волею, так і волею авторитетних для неї дорослих, яким вона прагне продемонструвати свою слухняність, що вимагає від них уваги та терпеливості.

Великого значення в процесі формування моральної поведінки Марія Монтессорі надавала практичному залученню дитини до дотримання певних вимог і виконання певних правил. При цьому педагог зазначала, що основна функція правил полягає не в демонструванні сили та влади дорослого над дитиною чи безпосередньому дисциплінуванні в традиційному значенні цього слова, а в полегшенні співжиття дитини з іншими дітьми та дорослими [4, 186]. При встановленні правил педагог наголошувала на важливості дотримання певних вимог, а саме:

- посиленість виконання правил;
- зв'язок правил з інтересами дитини та життєвими потребами;
- доступна та зрозуміла форма вираження правила;
- відповідність змісту правил розумінню дитини;
- аргументованість та демонстрування доцільності дотримання правил та ін.

Марія Монтессорі зазначала, що, для того щоб дитина дотримувалася правил, вона повинна усвідомити, зрозуміти й пересвідчитись у реальному житті, що виконання правил значно полегшує її життя в групі. Цьому значною мірою

МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ МАРІЇ МОНТЕССОРІ

сприяє встановлення правил на основі спільних домовлень та компромісів. Ось, наприклад, як створюється правило слухати один одного в процесі комунікації: вихователь просить дітей розповісти про якийсь аспект їхнього життя, наприклад, про те, як вони провели канікули, вихідні дні тощо. Діти, зазвичай, розповідають, перекикуючи один одного. Потім вихователь просить когось із дітей переказати чиясь розповідь. Виконання цього завдання, як правило, викликає в дітей значні труднощі, тому що кожен прагнув розповісти про себе, не проявляючи належної уваги та інтересу до розповіді іншого. Таким чином діти в реальній практиці пересвідчуються в неефективності такого способу спілкування і самотійно чи разом з вихователем знаходять інший спосіб, наприклад, говорити по черзі [4, 191]. Згодом такі правила, як стверджувала Марія Монтессорі, спираючись на результати своїх спостережень, стають органічною складовою життя групи. Поступово діти усвідомлюють їхню моральну значущість та на основі цих правил будують свої життєві взаємовідносини не лише в групі, в якій вони перебувають, а й поза її межами.

Соціальне та моральне виховання дітей дошкільного віку за педагогічною технологією Марії Монтессорі передбачає дотримання певних принципів, зокрема принципу індивідуалізації, свободи, опори на самотійність дитини, обов'язку та порядку та ін., які забезпечують як суб'єктивний характер виховання, так і успішну адаптацію дошкільнят до соціальної дійсності, природне входження дитини в суспільство та його культуру. Їх практична реалізація, як зазначала педагог, створює сприятливі умови для формування моральних, соціально бажаних якостей особистості дитини, розвитку почуття впевненості у власні сили, заснованого на самотійній, цілеспрямованій та внутрішньо мотивованій діяльності, для становлення адекватної самооцінки дитини та почуття її особистісної свободи, формування соціальної відповідальності, здатності до співпраці з іншими й емпатії, а також моральної свідомості та навичок моральної поведінки, які в період дошкільного дитинства, як стверджувала педагог, перебувають на етапі початкового формування та зазнають подальшого розвитку та удосконалення протягом наступних періодів становлення людської особистості.

Висновки. Таким чином, проблемі формування моральності особистості в педагогіці Марії Монтессорі відводиться винятково важливе місце, адже моральна особистість кожної людини, як зазначала педагог, є запорукою розвитку морального суспільства. Хоча сенситивним для формування моральності особистості є, на думку педагога-новатора, молодший шкільний вік, вона зазначала, що перші уроки моралі дитина засвоює в період дошкільного дитинства. Саме на цьому етапі життєвого циклу людини, за її переконаннями, закладаються основи моральної свідомості, моральних якостей і почуттів, навичок моральної поведінки, які визначають подальше становлення і вдосконалення людської особистості та її інтеграції в суспільство. Особливу роль у моральному розвитку та вихованні дитини Марія Монтессорі відводила дорослим, вирішальну виховну допомогу яких убачала в створенні належних умов для залучення дитини до моральних норм та цінностей суспільства, їх внутрішнього прийняття нею та свідомого дотримання в реальних життєвих ситуаціях.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в аналізі ідей педагога щодо впливу релігії на становлення моральності особистості дитини та у вивченні можливостей практичної реалізації ідей Марії Монтессорі щодо морального виховання дошкільників у сучасних умовах дошкільної освіти України.

1. *Montessori M. Метод наукової педагогіки та практика його в "Домах для дитини" / пер. з італ. В. Щербаненко. – К.: Держ. вид., 1921. – 154 с.*

2. *Guz S. Metoda Montessori w przedszkolu i szkole. – Lublin, Wydawnictwo uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2006. – 314 s.*

3. *Jürgen Reithel, Bernd Dollinger, Georg Hörmann. Einführung. Pädagogik: Begriffe, Strömungen, Klassiker, Fachrichtungen / 2., durchgesehene und erweiterte Auflage / – Verlag für Sozialwissenschaften, 2007. – 102 s.*

4. *Montessori M. Domy dziecięce: Metoda pedagogji naukowej, stosowana w wychowaniu najmłodszych dzieci. – Warszawa: Nakt. Lindenfelda, 1913. – 255 s.*

5. *Montessori M. The child in the family / translated by N. Rockmore Cirillo. – New York: Discus Books, 1970. – 160 p.*

Стаття надійшла до редакції 08.04.2010

